

**THOMAS HOBBS'UN DEVLET VE EGEMENLİK DÜŞÜNÇESİNDE DİNİN YERİ:
LEVIATHAN ÖRNEĞİ**

***THE PLACE OF RELIGION IN THOMAS HOBBS' STATE AND SOVEREIGNTY
THOUGHT: EXAMPLE OF LEVIATHAN***

Öğr. Gör. Mehmet DARICI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Reşadiye Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik
Bölümü Tokat/TÜRKİYE;

Kayseri Erciyes Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi,
Kayseri/TÜRKİYE

mehmet.darici@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2764-9470

ÖZET

Tarihsel süreçler içerisinde değerlendirildiğinde hükümdarların ve devletlerin otoritelerini sağlamlaştırmak ve halk üzerinde egemenliklerini sağlamak amacıyla ilahi söylemlerde bulunduğunu görmek mümkündür. Dahası yönetici pozisyonundaki kişi ve kişilerin gökteki Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri konumuna sahip olduğu inancı bile bu süreçler içerisinde var olmuştur. Bu kapsamda ilk olarak Thomas Hobbes'un yaşadığı dönem ve kişiliği ile ilgili bilgiler verilmiş ve Thomas Hobbes'un en önemli eserlerinden biri olan Leviathan'ı ele alınarak Hobbes'un egemenlik ve devlet anlayışı incelenmiştir. Bu doğrultuda Hobbes'un devlet ve egemenlik anlayışında dinin yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada savaş halindeki insanların kendi haklarından vazgeçerek sözleşme ile oluşturdukları egemenin din dâhil tüm kurumların üzerinde bir konuma yerleştirildiği ve dinin egemenin otoritesinde ve kontrolünde olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu durumun altında yatan neden ise Hobbes'un mutlak monarşi anlayışı olduğu ve bu anlayışa göre bir ülkede hem dinin egemenliğinin hem de sözleşme ile yaratılan Leviathan'ın egemenliğinin varlığı söz konusu olduğunda devletin zayıflayacağı ve hatta çökeceği öngörüsü olduğu belirtilebilir.

Anahtar Sözcükler: Thomas Hobbes, Leviathan, Egemenlik, Devlet, Din.

ABSTRACT

When evaluated in historical processes, it is possible to see that monarchs and states have made divine discourses in order to consolidate their authority and ensure their sovereignty over the people. Moreover, even the belief that the person and persons in the executive position have the position of the representatives of God on earth existed in these processes. In this context, firstly, information about the period and personality of Thomas Hobbes was given and the sovereignty and state understanding of Hobbes was investigated by considering Leviathan, one of Thomas Hobbes' most important works. Accordingly, the place of religion was tried to be determined in Hobbes' understanding of state and sovereignty.

In the study, it was concluded that Leviathan, which was created by contractual people by giving up their own rights, was placed above all institutions including religion and that religion should be under the authority and control of Leviathan. The underlying reason for this situation can be stated that Hobbes has an absolute understanding of monarchy, and according to this understanding, the state will predict that the state will weaken and collapse in the presence of both the rule of religion and Leviathan's sovereignty created by contract.

Keywords: Thomas Hobbes, Leviathan, Sovereignty, State, Religion.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada modern devlet anlayışının felsefi kökenlerini oluşturan ve devleti dünyevi bir zeminde sunan düşünürlerden biri olarak Thomas Hobbes ve onun modern devletin kurulabilmesi için öngördüğü durumlar üzerinde durulmuştur. Diğer bir ifade ile Thomas Hobbes'a göre egemenliğin ve devletin ne anlamda kullanıldığı incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Hobbes'un hayatı, yaşadığı dönemin özellikleri, felsefesi ve metoduna değinilmiş ve daha sonra egemenin gerekliliği olarak doğa durumu tasviri belirtilmiştir. Son olarak çalışmanın da ana sorusu olan Thomas Hobbes'un egemenlik ve devlet anlayışında dinin yeri Hobbes'un Leviathan isimli eseri kapsamında ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın konusu Hobbes'un devlet ve egemenlik anlayışı ve bu anlayış doğrultusunda dinin konumudur. Çalışmanın amacı ise Thomas Hobbes'un Leviathan isimli eserine göre devlet ve egemenlik anlayışında dine verdiği konumun araştırılmasıdır. Çalışmada kullanılan kaynaklar ikincil nitelikli kaynaklar olup bu kaynaklara akademik veritabanları vasıtasıyla erişim sağlanmıştır. Hobbes'un egemenlik ve devlet anlayışında dinin yeri, yazarın sadece Leviathan eseri temel alınarak araştırılması açısından sınırlılık teşkil etmektedir.

2. Thomas Hobbes Hakkında Genel Bilgiler: Hayatı, Döneminin Özellikleri, Felsefesi Ve Metodu

Hobbes(1588–1679)'un doğumundan önceki zamanlarda İngiltere genel manada istikrarsız bir halde olduğunu söylemek mümkündür(Burges, 1939: 228). Bahsi geçen bu dönemde İspanyol donanmasının İngiltere'ye saldırı amacıyla yaklaşması İngiltere topraklarında büyük bir korku ortamı yaratmıştır. Bu ortamda annesi Hobbes'u zamanından önce dünyaya getirmiştir(Aubrey & Clark 1898: 327). Daha sonraki zamanlarda bu olay için Hobbes "Korku ve ben ikiz kardeşiz" demektedir(Malcoln, 1996: 15).

Thomas Hobbes İngiltere'de Malmesbury'de bir papazın oğlu olarak(Güriz, 1955: 298-299) 5 Nisan 1588 yılında dünyaya gelmiştir(Gökberk, 2002: 248). Kavgacı kişiliğiyle bilinen babası(Şenel, 1991: 412) bir meslektaş ile yaşadığı kavgadan ötürü işinden atılmış ve Hobbes'u annesini ve kardeşini terk etmiştir(Akad,1974: 570).

Hobbes'un genel yaşamında ve özellikle de eğitim hayatında giysi ticareti ile ilgilenen amcası oldukça önemli bir yere sahiptir. Amcasının desteği ile 15 yaşında Oxford Üniversitesine giren Hobbes o dönem için Oxford'da skolâstik mantık ve felsefe dışında bir şey öğretilmemesinden ve felsefe adına verilen eğitimlerin kısıtlı olduğu ve sadece Aristocu geleneğe dayandığı için aldığı eğitimi genel manada beğenmemiştir(Russel, 1948: 568) Hayatının ilerleyen dönemlerinde Bu durum neticesinde de Hobbes, idealist felsefeye karşı çıkmış ve materyalist bir bakış açısına yönelmiştir(Şenel, 1991: 413).

Oxford Üniversitesi'nde aldığı eğitim neticesinde Latince ve Yunanca dillerini son derece iyi öğrenen Hobbes (Zabunoğlu, 1957: 219), eğitimine devam edebilmek için para kazanmak durumunda kalmıştır. Bu durum üzerine para kazanmak ve oğullarına hocalık yapması amacıyla o dönemin İngiltere'sinin soylu ailelerinden olan Cavendish ailesinin yanına taşınmış ve bu aile ile bağları ömrü boyunca devam etmiştir(Güriz, 1955: 299).

Hobbes'un soylu ailelerle kurmuş olduğu bağlar onun dünya görüşünü de etkilemiştir(Malcolm, 1996: 20). Hobbes, bu bağları sayesinde Avrupa seyahatlerine çıkma ve dönemin ileri gelen düşünce ve siyaset adamları ile tanışma fırsatı yakalamıştır. (Ağaoğulları vd., 1994: 163). İlk Avrupa seyahatini 1610 yılında öğrencisiyle gerçekleştiren Hobbes bu gezisi esnasında Fransa ve İtalya'yı görme imkânı yakalamıştır(Gökberk, 2002: 280). Bu ve bundan sonraki Avrupa seyahatleri esnasında Bacon, Galileo, Descartes gibi dönemin önemli düşünürleri ile tanışıp konuşma fırsatı bulmuştur(Tannenbaum ve Schultz, 2003: 158).

Hobbes'un da yaşamış olduğu dönem olarak 17. yy birçok düşünürün ortaya çıktığı ve gerçekliklerin sorgulanması ile ünlü bir dönem olmuştur(Bury, 1978: 11). Bahsi geçen bu dönemde siyasal egemenliğinin parlamento ve kral arasında paylaşılması iki ayrı meclisten oluşmasına olanak sağlayan İngiltere siyasetinde "Crown in Parliament" anayasal ilkesi olarak anılan ilke uygulanmaktadır(Şahin ve Doğan, 2017: 335-336).

Bu uygulama ile toprak sahipleri ve burjuvazinin hâkim olduğu parlamento ile monarşi ve soylular ekseninde bir uzlaşma sağlanmıştır. Ancak 17. yy'dan itibaren bahsi geçen bu uygulama, zenginleşen toprak sahipleri ve burjuvazinin kralın yetkilerini kısıtlamaya çalışmaları, ülkede sayıca artan dini ve mezhep gruplarının kendine özgü ibadet şekillerini uygulayabilmeleri için kral ile çatışma içerisinde bulunmaları ve o dönemde tahtta geçen Stuartların sert siyasi bir tavır izlemeleri gibi nedenlerle yavaş yavaş etkinliğini kaybetmiştir(Ağaoğulları, 2013: 428).

Bu süreçten sonra İngiltere'de iç savaş patlak vermiş ve parlamento kurduğu bir mahkemede kralı yargılayarak idam cezasına çarptırmıştır(Arnhart, 2013: 159-160). Bu gelişmeler neticesinde İngiltere'de özünde Oliver Cromwell'in diktatörlüğünü taşıyan "Commonwealth" ismi ile bir cumhuriyet kurulmuştur(Ağaoğulları, 1994: 162).

Yine Hobbes'un bu döneminde oldukça etkili olduğu belirtilebilen ve Hobbes'u da etkileyen diğer önemli olayları(Hill, 1997: 13) İngiltere'de meydana gelen 1640 Devrimi ve 30 Yıl Savaşları sonrasında imzalanan Westphalia Anlaşması olduğunu belirtmek mümkündür. Bu anlaşmanın üzerine de Hobbes çalışmanın da ana konusunu oluşturan Leviathan eserini kaleme almıştır.

Hobbes felsefeyi, "madde ve beşeri güç müsaade ettiği ölçüde, beşeri hayatın gerektirdiği sonuçları elde etmek amacıyla, herhangi bir şeyin oluşum biçiminden özelliklerine veya özelliklerinden muhtemel bir oluşum biçimine doğru akıl yürütme yoluyla edinilen bilgidir" diye tanımlamaktadır(Hobbes, 2007: 459). Hobbes'un felsefeye getirdiği bu tanım onun bilime ve bilimselliğe yaptığı atfı göstermektedir.

Hobbes'un felsefeye getirdiği tanımdan da anlaşılacağı üzere metafiziksel kavramları reddeden ve kapsam dışı bırakan bir özelliği vardır(Hançerlioğlu, 1967: 290). Ona göre Allahın, meleklerin ve ölmüş kişilerin ruhlarının cisimleri olmadığı için bunları felsefeye ait konular olarak görmemiştir(Weber, 1938: 195). Bu açıdan Hobbes'un ontolojik anlamda bir materyalist(özdekçi) olduğunu söylemek mümkündür(Gökberk, 2002: 252). Bu özelliği ile Hobbes, maddi olmayan hiçbir şeyin var olamayacağını savunur ve onun için asıl olan her zaman cisimler olmuştur(Sarıca, 1980: 62).

Ek olarak Hobbes doğada var olan tüm varlıkların sürekli olarak bir hareket halinde olduklarını ve bu hareketinde fizik kuralları ile açıklanabileceğini savunmaktadır. Ona göre,

doğadaki varlıkların sürekli hareketli olmasının fizik kuralları ile açıklanabilecek mekanik bir özellik göstermesi gibi insan davranışları da bu mekanik yapı ile açıklanabileceğini savunmaktadır(Sabine, 1959: 457). Bu yönüyle de Hobbes materyalist bir özellik göstermektedir.

Felsefe tanımından da değinildiği üzere Hobbes, cisimler ve cisimlerin insan beyninde yarattığı fikirler üzerinde odaklanmış vaziyettedir. Bu yanıyla da pozitivist (olgucu) bir düşünür olarak tarif edilmesi mümkündür(Güriz, 1955: 303). Aynı zamanda Hobbes doğadaki her şeyin bir nedeninin olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, geçmiş şimdiki olayların nedenini oluşturmakta, şimdiki olaylar ise geleceğin nedenini belirlemektedir. Bu bakış açısıyla Hobbes'un evrenin işleyişi için önerdiği açıklamanın katı bir determinizm (belirlenimci) olduğu söylenebilir(Ağaoğulları, 1994: 174).

Hobbes'un felsefesini yaşadığı dönem itibariyle en çok etkileyen gelişmeleri doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Hobbes'un siyaset felsefesi alanındaki düşüncelerinin temelini bu doğa bilimleri temelli ve bilim kökenli yaşanan gelişmeler oldukça önemlidir(Sunar, 1999: 59). Tüm bu gelişmeler neticesinde Hobbes, insanın bilgiyi ancak algılama yolu ile edinebileceği kanısına varmaktadır(Perez, 2009: 30).

Hobbes algıyı(Hobbes, 2007: 23-24), "bizim dışımızdaki, genellikle nesne denilen bir varlığın bir niteliği veya bir başka özelliğinin simgesi veya görüntüsüdür" şeklinde tanımlamakta ve bahsi geçen bu nesnenin insanın duyu organları vasıtasıyla insan vücudunun diğer kısımlarına iz bıraktığını iddia etmektedir. Diğer bir söylem ile Hobbes insanın sahip olduğu bilginin kaynağının algıdan geçtiğini belirtmektedir. Bu yönüyle de Hobbes'un genel felsefesi anlamında ampirik (deneyci) bir düşünür olduğunu söylemek mümkündür(Mengüşoğlu, 1983: 231-232; Russel, 1948: 56).

Hobbes'un ampirik özelliği bilginin konusu hakkındaki görüşlerinde de yer etmiştir. Ona göre, doğada mevcut olan her şeyin bir maddeden var olduğu ve bilimsel bilginin bahsi geçince akla matematiksel bilginin gelmesi gerektiğini savunmuştur(Cevizci, 2009: 465-467).

Hobbes'a göre bilimsel bilgi sürecinde akıl yürütmek diğer bir ifade ile neden-sonuç ilişkileri kurarak rasyonel bir sonuca varmak önemlidir. Bu açıdan Hobbes nesnelere verilen isimler olarak sözcükleri düşünmenin bir aracı olarak görmekte ve sözcükler olmadan akıl yürütülemeyeceğini savunmaktadır(Zabunoğlu, 1957: 222). Bu özelliği ile Hobbes'un nominalist (adcı) bir yapıya sahip olduğu belirtilebilir(Gökberk, 2002: 282-283).

3. Thomas Hobbes'ta Egemenin Gerekliliği Olarak Doğa Durumu

Thomas Hobbes kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak devleti laik bir zeminde sunmuştur ve bu açıdan devleti kendinden önceki düşünürlerde ki gibi tanrısal bir egemenlik ile ilişkilendirmemiştir. Tanrısal bir egemenlik yerine toplumsal bir sözleşmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır(Saygılı, 2010: 81).

Bu sözleşmenin gerçekleşmesindeki amaç Hobbes'un Leviathan'ında dile getirdiği doğa durumunun ortadan kalkmasını ifade emektedir. Hobbes, devleti insanlar tarafından yaratılmış bir yapaylıkta olduğunu düşündüğü için bahsi geçen bu yapay devlet oluşturulmadan önce insanların nasıl yaşadıklarının tasvirini doğa durumunda göstermektedir. Bu açıdan Hobbes'un devlet

kuramına değinilmeden önce toplumsal sözleşme yapmanın gerekliliği olarak Hobbes'un doğa durumunun incelenmesi yerinde olacaktır.

Hobbes, Leviathan'da tasvir ettiği doğa durumunu insanlık tarihi açısından geçerli ve sosyolojik olarak da gerçek bir değişim ve dönüşüm süreci olarak ifade etmektedir(Göze, 2017: 151). Hobbes'un doğa durumunda bahsettiği insanlar doğuştan eşit durumdadırlar. Hobbes bu durumu şu şekilde dile getirmektedir(Hobbes, 2007: 92-93): "Doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü bedensel güç bakımından, en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür."

Hobbes insanlar arasında doğuştan var olduğunu ifade ettiği eşitlikten kaynaklanan bir güvensizlik ortamının varlığına dikkat çeker. Bu noktada bahsi geçen bu güvensizliği(Hobbes, 2007: 93) "...iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. Bu nedenledir ki, bir istilacının herhangi bir başka tek kişinin gücünden korkmadığı bir durumda; eğer ekilir, biçilir, yapı kurulur ve kendisine iyi bir yer edinilirse, başkalarının onu yalnızca emeğinin ürününden değil, canından veya özgürlüğünden de yoksun kılmak için güçlerini birleştirip gelmeleri beklenebilir. Ancak yeni istilacı da başka bir istilacının tehdidi altındadır." şeklinde ifade etmektedir.

Hobbes'a göre, insanların doğuştan eşit olmasından kaynaklanan bu güvensizlik ortamı, insanlar arasında bir savaşın meydana gelmesine neden olmaktadır. Hobbes bu durumun "Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar..." devam edeceğini ifade etmektedir(Hobbes: 2007: 93).

İnsanların eşitliğinden kaynaklanan güvensizlik ortamı ve güvensizlik ortamından kaynaklanan savaş hali içerisinde Hobbes, insanlar arasındaki süreklilik gösteren kavga'nın nedenlerini rekabet, güvensizlik ve son olarak da şan ve şeref olarak ifade etmektedir. Rekabet ile Hobbes'un kast ettiği maddi çıkar temelindedir ve bunu "...başka insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır" şeklinde ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 94).

Güvensizlik için kavga nedeni olarak Hobbes insanların kendilerini koruma amacıyla kavga ettiklerini düşünürken, şan ve şöhret için edilen kavga nedeni için "...kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır." şeklinde dile getirmektedir(Hobbes, 2007: 94).

Hobbes doğa durumundaki insan için: "...hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durum içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır." şeklinde ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 94). Hobbes, doğa durumundaki insan için "insan insanın kurdudur" anlamına gelen "homo homini lupus" deyişi ile bahsetmektedir.

Özelliklerine değinilmeye çalışılan doğa durumunu ifade etmek için Hobbes, daha kapsamlı bir şekilde: "...herkesin herkese düşman olduğu bir savaş zamanı nelere yol açıyorsa; insanların, kendi güçlerinden ve yaratıcılıklarıyla sağladıkları şeylerden başka güvenceleri olmadan yaşadıkları bir dönem de aynı şeylere yol açar. Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir: ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik; ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer." şeklinde dile getirmektedir(Hobbes: 2007, 94-95).

Doğa durumundaki savaş için hiç kimseye bir yararının olmayacağı aksine her bireyin kendi yaşamını sürdürme ihtimalinin azalacağı bu ortam(Gauthier, 1979: 551) için Hobbes, insanların "...ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etmek arzusu ve çalışarak onları elde etme umudu..." gibi nedenlerle barışa yöneleceğini belirtmektedir(Hobbes, 2007: 96). Herkesin herkesle mücadelesi (bellum omnium contra omnes) olarak ifade edilebilecek(Akın, 1993: 105) bu savaş ortamı ile Hobbes ortak bir gücün ve egemenin olmadığı hallerde ortaya çıkabilecek durumları göstermeye çalışmaktadır(Savran, 1987: 24).

Hobbes en genel manada bir kaos ortamı olarak ifade edilebilecek doğa durumundan insanların akli yoluyla hem sahibi oldukları her şey üzerindeki haklardan ve sınırsız özgürlüklerinden vazgeçerek hem de doğa yasalarına uyarak kurtulabileceklerini ifade etmektedir. Hobbes(2007: 96-97) "...akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır..." diye tanımladığı doğa yasalarını üç şekilde ifade eder. Bunlar: "Barışı aramak ve muhafaza etmek", "başkalarının sana ne yapmalarını istiyorsan, sen de onlara onu yap" ve sonuncusu "Adalet"tir.

4. Doğa Durumundan Çıkış: Toplum Sözleşmesi Ve Leviathan'ın Doğuşu

Bahsi geçen bu savaş halinin sona ermesi için Hobbes'un belirttiği yol, mutlak bir güce sahip egemenin yaratılması olarak ifade edilmektedir(Uslu, 2011: 133). Sözleşmeyi "...karşılıklı hak devredilmesi..." olarak tanımlayan Hobbes(2007: 99) bu egemenin yaratılması işini de toplum sözleşmesi kuramı üzerinden kurgulamaktadır(Martinich, 2013: 172). Bahsi geçen bu sözleşmenin tarafları haklarını egemene devredecek olan insanlardır bu yüzden de egemenin sözleşmenin bir tarafı olmasının imkânı yoktur ve sözleşme kapsamında verilen sözlerin egemen açısından bir bağlayıcılığı da söz konusu değildir(Akad; Dinçkol; Bulut, 2014: 106).

Devletin diğer bir ifadeyle sözleşme ile kurulacak egemen gücün en önemli amacının "bireysel güvenlik" olduğunu belirten Hobbes(2007: 127), insanların sözleşme yolu ile özgürlüklerini kısıtlamalarındaki amaç için "...kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek, insanları korku içinde tutacak ve onları, ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye, doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır" şeklinde ifade etmiştir(Hobbes, 2007: 127-128).

Devletin kurulması hususunda bir sözleşmenin gerekliliğine değinen ve mutlakiyetçi(Güriz, 1955: 308) bir devlet öneren Hobbes(2007: 129) devletin kuruluş şeklini "İnsanları yabancıların

saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracığı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılması ...” nda görmektedir.

Hobbes’un devletin kuruluşu öncesi yapılması gereken ve barışın belgesi niteliğinde ve aynı zamanda devletin tasdiki olarak nitelendirilebilecek(Saygılı, 2010: 82) toplum sözleşmesi için “herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET ...” in ortaya çıkacağını dile getirmektedir(Hobbes, 2007: 130).

Hobbes(2007: 136) devletin kurulmasıyla ortaya çıkan egemeni “... Büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükûnu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını...” kullanabilen kişilik olarak tanımlamaktadır ve egemen olarak tanımlanan bu kişinin dışında kalan herkes uyruk olarak belirtilmektedir(Hobbes, 2007: 136).

Ağaoğulluları, Akal ve Köker(1994, 228-236) egemenin özelliklerini şu şekilde belirtmektedirler: Egemenin gücü mutlak bir güçtür ve ondan daha üstün bir erkin bulunması söz konusu değildir, egemenin bahsi geçen bu erki süreklilik ve bölünemezlik özelliklerini taşımaktadır ve egemen yasa yapıcıdır ve yaptığı yasalardan kendisinin sorumluluğu da söz konusu değildir(Okandan, 1976: 549-550).

Hobbes’un bahsi geçen bu egemen için kullandığı isim çalışmanın da ana eksenini oluşturan ve bir canavara benzetilen Leviathan’dır. Tevrat’ ta da ismi geçen(Salihpaşaoğlu, 2013: 820) Leviathan, “dev”, “ejderha” gibi anlamlara gelse de Hobbes bu kavramı devleti(egemeni) tanımlamak için kullanmıştır(Schmitt, 2008: 6).

Hobbes büyük ejderha ve devlet isimleriyle andığı Leviathan için “...bu, doğal insanın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda, egemenlik bütün gövdeye canlılık ve hareket veren yapay bir ruhtur; yargıçlar ve diğer yargı ve yürütme görevlileri, yapay eklemler; egemenlik makamına bağlı her eklem ve organa kendi görevini yaptıran ödül ve ceza, doğal gövdede aynı işi yapan sınırlardır; tek tek organların/üyelerin servet ve zenginlikleri ise kuvvettir; salus populi halkın esenliği onun görevidir; bilmesi gereken her şeyi ona bildiren hukukçular, hafızadır; adalet ve yasalar yapay bir akıl ve iradedir; uyum, sağlıktır; nifak, hastalıktır; iç savaş ise ölüm.” dür şeklinde tanımlama getirmiştir (Hobbes, 2007: 17-18).

Uyrukların kendi rızaları ile devrettikleri haklar ile yapılan sözleşme neticesinde Leviathan(Devlet) doğmaktadır. Bu sözleşme ile kurulan devletin sonuçlarını Hobbes(2007: 137-143);

- Uyrukların sözleşme ile oluşturdukları egemenin hükümet şeklini değiştiremeyecekleri,
- Uyruklardan hiçbiri vazgeçerek egemenin buyrukluğundan çıkamayacakları,

- Egemenin tayin edilmesi sürecinde karşı oy verenlerde egemen uymalı aksi halde yok edilmeye razı olmaları gerekeceği,
- Egemenin hiçbir eyleminin uyruklarına haksızlık olmayacağı gerekçesiyle uyrukları tarafından eleştirilemeyeceği,
- Egemenin yaptığı hiçbir şey yüzünden uyrukları tarafından cezalandırılmasının mümkün olmayacağı,
- Uyruklarının barışı savunmalarına ve başka neyi savunmaları gerektiğine egemenin karar vereceği,
- Uyrukların mülkiyet haklarının tayinini egemenin belirleyeceği,
- Yargılama ve anlaşmazlıkları sonuca bağlama konusunda egemenin yetkili olacağı,
- Egemenin kendi uygun gördüğü şekillerde savaşa ve barışa karar verme yetkisinin kendisinde bulunacağı,
- Tüm barış ve savaş zamanlarında egemenin danışmanlarını ve bakanlarının kendi belirleyeceği,
- Egemenin kendi istediği şekil uyruklarına istediği cezayı ve ödülü verebileceği,
- Egemenin şeref ve paye verme konusunda da hakkını elinde bulunduracağı şeklinde belirtmektedir.

Görüldüğü üzere Hobbes, yapılan sözleşme ile meydana gelen devletin diğer bir söylemle egemenin yetki ve haklarını oldukça geniş bir zeminde sunmaktadır. Bu doğrultuda yaratılan bu egemenin monarşist özelliklerine verdiği önemden Hobbes'un monarşizmi, diğer yönetim şekillerinden üstün tuttuğunu belirtmek mümkündür(Güriz, 1955: 308).

Hobbes geniş yetkilerle donatılmış olarak yaratılan bu devletin yıkılmasına neden olabilecek ve tekrar tüm uyrukların doğa hali diye tasvir ettiği kargaşa ve savaş ortamına geri döndürecek bazı hallerin de varlığından bahsetmiştir. Bunları “devleti zayıflatan ve çökmesine yol açan şeyler üzerine” bölümünde ve kusurlu yapılar ana başlığı altında şu şekilde belirtmektedir(Hobbes, 2007: 225-232): “Mutlak iktidar yokluğu, iyiye ve kötüye kişilerin karar vermesi, hatalı vicdan, ilham iddiası, egemen gücün toplum yasalarına tabii kılınması, uyruklara mutlak mülkiyet hakkı verilmesi, egemen gücün bölünmesi, komşu ilkelerin(monarşiden farklı yönetim sistemlerinin) taklit edilmesi, karma hükümet sistemleri.”

Hobbes devleti zayıflatan ve çökmesine neden olan bu durumlar için en büyük ve en tehlikeli olanlar diye bahsetmektedir. Bu durumlar dışında da devleti zayıflatıp çökmesine neden olabilecek ancak bu durumlar kadar büyük bir tehlike barındırmayan durumları da şu şekilde belirtmektedir(Hobbes, 2007: 232-234): “parasızlık, tekeller ve vergi tahsildarlarını suiistimalleri, popüler insanlar, bir kentin aşırı büyüklüğü, şirketlerin çokluğu, egemen gücü itiraz etme özgürlüğü, israf.”

5. Thomas Hobbes'un Devlet Ve Egemenlik Düşüncesinde Dinin Yeri

Rönesans felsefesi ile ortaya çıkan görüşler neticesinde hangi din ve mezhep olduğuna bakılmaksızın tüm genel geçer doğruların akıl yolu ile elde edilebileceği ve akıl dışı nitelikler gösteren hiçbir şeyin kabul edilmesinin mümkün olamayacağı fikri hâkim bir konuma yerleşmiştir. Bu dönemin temel fikrine paralel olarak ta din, tanrısal vahiylerin bir ürünü olarak görülmemiş

aksine bu görüş reddedilerek kökenleri stoa felsefesine kadar dayanan ve dinin aklın bir ürünü olduğu düşüncesi yaygınlık göstermektedir(Gökberk, 2002: 183).

Hobbes(2007: 51) Leviathan'ında din, hurafe ve gerçek din olmak üzere üçlü bir ayırımdan da söz etmektedir. Hobbes “zihnin uydurduğu veya herkesçe kabul edilen hikâyelerden hayal edilen görünmez bir güçten korkulmasını” din olarak, “eğer bu hikâyeler herkesçe kabul edilmiyorsa” hurafe olarak ve “gerçekten hayal ettiğimiz gibi ise” gerçek din olarak bir tanımlama getirmektedir.

Hobbes(2007: 82-83) genel olarak dinin insana özgü nitelikler barındırdığını vurgulamaktadır. Hobbes'a göre insan gördüğü olayların “nedenlerini” ve bir olayın başka diğer bir olayın nedenini oluşturduğunu diğer bir ifadeyle birbirini izlediğini gözlemlemesi sonucunda her şeyin “başlangıcını” merak etmektedir.

İnsanlar tarafından bahsi geçen “nedenlerin” ve “başlangıçların” sorgulanması sonucunda insanlar, şimdiye kadar gerçekleşmiş ve gelecekte de gerçekleşecek her şeyin bir nedeninin ve başlangıcının olduğunu saptamışlardır. Bu durumun sonucunda ise insanların korktuğu her türlü kötülükten kendini korumak ve arzu ettiği tüm iyiliklere erişebilmek için mücadele ettikleri sürede her şeyin bir nedeni olduğunun bilinmesi insanların kaygı duymasına neden olmuştur(Hobbes, 2007: 82-83).

Hobbes(2007: 83-85)da bahsi geçen bu kaygı gelecek kaygısı adıyla anılmakta ve insanların sürekli olarak bir gelecek kaygısı taşıdığı belirtilmektedir. Hobbes insanların taşıdığı ve süreklilik gösteren gelecek kaygısını dinlerin doğal nedeni olarak belirtmektedir. Gelecek kaygısı neticesinde insanların, “görünmeyen şeylerin gücünden korkacakları, görünmeyen şeylerin soyut olduklarını düşünecekleri, bu görünmeyen şeylerin her hangi bir şeyi nasıl meydana getirdiklerini bilemeyecekleri, görünmeyen şeylere insana gösterdikleri gibi saygı gösterecekleri ve bütün olağan üstü olayları ona bağlayacaklarını” ifade etmektedir.

Hobbes(2007: 85) dinlerin doğal kökenlerini dört ayrı şekilde ele almakta ve bunları “hayaletlere inanmak, ikincil nedenleri bilmemek, korkulan şeylere bağlılık ve geçici şeyleri haberci olarak kabul etmek” şeklinde belirtmektedir. Bahsi geçen bu dört kökeni insanların farklı hayal güçleri, duyguları ve muhakeme yeteneklerinden kaynaklı çok farklı dini törenlere yol açtığını belirten Hobbes, bu durum için “...bir insan tarafından kullanılanlar(törenler) bir başka insan için genellikle gülünç olmaktadır” şeklinde ifade etmektedir.

Farklı törenlerin ve insandan insana toplumdan topluma farklılaşan dini ritüellerin nedenini kültürel anlamda farklılaşmadan kaynaklandığını ileri süren Hobbes(2007: 85), dinlerin doğan kökenlerinin iki farklı tür insan kültüründen beslendiğini ifade etmektedir. Bu iki farklı tür için ise “Bir tür, onları kendi icadlarına göre beslemiş ve düzenlemiş olanlardır. Diğeri ise, bunu, Tanrı'nın emri ve yönlendirmesi ile yapmıştır: fakat her iki tür de, bunu, onlara inanan insanları itaate, yasalara, barışa, yardımseverliğe ve topluma daha eğilimli kılmak amacıyla yapmışlardır. Birinci tür din, insan politikasının bir parçasıdır ve bu kısmen, dünyadaki kralların uyruklarından talep ettikleri görevleri öğretir. İkinci tür din ise ilahi politikadır ve Tanrı'nın krallığının kulları olmayı kabul etmiş olanlara yönelik ilkeler içerir...” şeklinde bir ayırma gitmektedir(Hobbes, 2007: 85).

Birinci tür din ve ikinci tür din diye adlandırılan bu farklılık egemenlik boyutunda da iki farklı egemenliğin varlığına zemin oluşturmaktadır. Hobbes tam bu noktada Leviathan kitabının

devleti zayıflatan ve çökmesine yol açan şeyleri belirttiği kısmında bu iki farklı egemenlik için cismani ve ruhani iktidar ayrımına işaret etmektedir. Hobbes(2007: 230), ruhani egemenin, cismani egemenin egemenliğine karşı, yüceliği; yasalarına karşı, temel ilkeleri ve devletin otoritesine karşı, ruhani nitelikler taşıyan bir otoriteyi ortaya koyduğunu belirtmektedir. Böylesi bir durum için Hobbes(2007: 231), uyrukların iki farklı egemene itaat etmeleri gerektiğini ve iki ayrı devletin ve egemenin varlığının da kendi içinde parçalanmış bir krallık olacağını ve bu krallığın da ayakta durmasının imkânsız olduğunu vurgulamaktadır.

Bu durumun nedeni olarak Hobbes, “... çünkü cismani ve ruhani arasındaki önemsiz ayrım bir yana bırakılırsa, bunlar hala iki krallıktır ve her uyruk iki efendiye birden tabidir. Ruhani iktidar neyin günah olduğunu ilan etme hakkını da sahiplendiğine göre, neyin yasa olduğunu ilan etme hakkını da sahipleniyor demektir; çünkü günah yasanın ihlalinden başka bir şey değildir ve yine devlet iktidarı da neyin yasa olduğunu ilan etme hakkını sahiplendiğine göre her uyruk iki efendiye birden itaat etmekle yükümlü olmak gerekir ve bu efendilerin ikisi de kendi buyruklarına yasa olarak uyulmasını talep edeceklerdir ki bu imkânsızdır. Veya eğer tek bir krallık varsa, ya, cismani, yani devlet iktidarı, ruhani olana tabi olmalıdır ve o zaman sadece ruhani egemenlik var demektir; ya da, ruhani iktidar cismani olana tabi olmalıdır ve o zaman da cismani olandan başka bir yücelik yok demektir. Dolayısıyla, bu iki güç birbirine karşı geldiklerinde, devlet büyük bir iç savaş ve dağılma tehlikesi içine düşmekten kaçamaz” şeklinde çıkarımlarda bulunmaktadır(Hobbes, 2007: 231)”

Ruhani iktidar ile cismani iktidar arasında iki farklı egemenin ortaya çıkması üzerine Hobbes insanların sözleşme ile oluşturmuş olduğu devlette bir iç savaş ve kargaşa çıkacağını ve bunun da devletin yıkılmasına neden olacağını ileri sürmektedir. Bu anlamda iki farklı egemenin varlığına tehlikeli olarak gören Hobbes, hangi egemenin hangi egemene tabi olacağı konusuna cevap aramaktadır.

İki farklı egemenin varlığı durumunun yaşanmaması için, dini meselelerde de söz hakkının cismani iktidarda olması gerektiğini, papazların atanması konusunun cismani iktidarın yetki alanında olması gerektiğini ve kilisenin almış olduğu verginin kutsal bir hak olmaması gerektiğini(Sommerville, 1992: 119-123) belirten Hobbes, cismani egemeni, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve onun sağ kolu şeklinde sunmaktadır.

Egemen gücün hiçbir şekilde bölünmemesi gerektiğini devleti zayıflatan ve çökmesine yol açan şeyler kısmında ele alan Hobbes bu durum için, “bir devletin gücünü bölmek, onu dağıtmaktan başka bir şey değildir; çünkü karşılıklı olarak bölünmüş güçler birbirini yok eder. İşte bu fikirler yüzünden insanlar, yasaları meslek seçmiş olup bunları yasama gücüne değil kendi bilgilerine dayandırmaya çalışan bazı kişilere bağlanmaktadır.” şeklinde ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 229).

Bu doğrultuda Hobbes, ruhani egemenin cismani egemene tabi olmasının gerekliliğini “... Bu nedenle, eğer isterlerse, günümüzde pek çok Hıristiyan kralların yaptığı gibi, dinsel konularda uyruklarının yönetilmesi işini Papa'ya bırakabilirler; fakat bu durumda Papa onlara tabidir ve bu görevi, bir başkasının hâkimiyet alanında, jure divino olarak, yani Tanrısal hak ile değil, jure civili olarak, yani cismani egemenin hakkıyla yerine getirir ve dolayısıyla, egemen kendi uyruklarının

iyiliği için gerekli gördüğünde, bu görevden azledilebilir...” şeklinde ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 378-379).

Hobbes’un din anlayışı açısından ele alınması gerekli görülen bir başka durum yasaların belirleyicileridir. İki ayrı egemenin varlığında hangi egemenin yasaları asli yasalar olacağı sorusu gün yüzüne çıkmaktadır. Bu konu için Hobbes(2007:) “...Kutsal Kitabı kanun veya yasa haline getirme yetkisi cismani egemene aittir.” şeklinde bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu yaklaşımı neticesinde Hobbes mutlakiyetçi yönetime dayanan Leviathan için yasa yapma yetkisi için de söz sahibi olduğunu belirtmektedir.

Hobbes sözleşme ile yarattığı cismani egemeninin karşısında bir tehdit unsuru olan ruhani egemenin en önemli egemenlik aracı aforoz etme yetkisi için de cismani egemenini muaf tutmaktadır. Cismani egemenin aforoz edilemeyeceğini belirten Hobbes(2007: 353-354) aforoz konusu için sadece bireylerin aforoz edilebilmesinin mümkün olduğunu ve egemen hükümdar ve ya egemen meclislerin aforoz edilmesinin mümkün olmayacağını ileri sürmektedir.

Hobbes ruhani egemenin yetki ile donatılması sonucunda bir felaket ve kargaşa ortamının yaşanacağına işaret ederek bu durum için, “...Roma kilisesi tarafından ruhun kurtuluşu için gerekli olduğu ilan edilen şartlar arasında, Papa’nın ve diğer Hıristiyan hükümdarların topraklarında yaşayan ruhani uyruklarının açıkça menfaatine olan o kadar çok şey vardı ki, bu hükümdarların karşılıklı rekabeti olmasaydı, savaş veya kargaşa olmaksızın, bu hükümdarlar bütün yabancı güçleri, İngiltere’de olduğu gibi, dışarı atabilirlerdi...” şeklinde ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 91-92).

Dine ve dini kişiliklere uyruklar üzerinde egemenlik kazandırma potansiyeli bulunan diğer bir konu ise vahiy konusudur. Hobbes, bu konuda da, hiçbir uyruğun kendi doğal aklı ile Tanrı’dan bir insana vahiy indiğini bilemeyeceğini belirtir ve bunun sadece bir inanç olabileceğini ifade etmektedir(Hobbes, 2007: 203-204).

Hobbes’un sözleşme ile yarattığı egemeni karşısında el a aldığı ve dini nitelikler barındırıp uyruklar üzerinde egemenlik yaratabilme potansiyeline sahip bulunan kilisedir. Hobbes bu doğrultuda devlet içinde devlet olamayacağını vurgulayarak kiliseyi “...tek bir egemenin kişiliğinde birleşmiş, onun buyruğu ile toplanmak ve onun otoritesinden yoksun olduğunda da toplanmamak zorunda olan, Hıristiyan dinini benimsemiş insanlar topluluğu” olarak tanımlamaktadır(Ağaoğulları & Akal & Köker, 1994: 247-248).

Aynı zamanda Hobbes kilisenin Commonwealth gibi kamusal kişi niteliklerine sahip, kendine has iradesi, erki, hakları ve görevleri olduğunu belirtmektedir. Sahip olduğu bu özellikler neticesinde Hobbes kilisenin bir devleti andırdığı kanısına varmaktadır. Bunun nedeni olarak ta kilisenin eğitim sistemine sahip olmasını ve kiliseyi “bir” yapan kişi sebebiyle meşruluk kazanmasını işaret etmektedir(Ağaoğulları & Akal & Köker, 1994: 249)

Hobbes tarafından kilisenin bahsi geçen bu özelliklerinde kaynaklı ve uyruklar üzerinde egemenlik yaratabilme potansiyeline karşı kilisenin de sözleşme ile yarattığı egemene tabi olmasının gerekliliğini vurgulanmış(Sarıca, 1980: 64) ve bunun nedeni olarak ta her türlü egemenliğin farklı egemenler arasında bölünmesinin devleti zayıflatıp çökmesine zemin hazırlayacağını ifade edilmektedir. Bu durum için kiliseyi bir devlet organı olarak ifade etmiş ve kendi yarattığı egemeni kilisenin üzerinde bir konuma yerleştirmiş ve kiliseye bağlı din adamlarının

da ancak egemenin otoritesine tabi olarak görevlerini yerine getirebileceklerini belirtmektedir (Ağaoğulları & Akal & Köker, 1994: 251).

En genel haliyle Hobbes'un sözleşme ile yarattığı egemeninin, diğer tüm kurumlar üzerinde olduğu gibi din kurumu üzerinde de hâkimiyetinin gerekliliğine vurgu yapan Hobbes, dini doktrinin oluşturulmasından kurallarının yorumlanmasına kadar tüm yetkinin cismani egemende olmasının gerekliliğini savunur (Parkinson, 1976: 79-80). Bu doğrultuda dinin amacını tüm ruhani ve manevi amaçları dışarıda bırakarak sadece yasalara itaat, barışa, yardımseverliğe uygun bir toplum yaratmaya indirgeyen Hobbes, devletin hizmetinde ve onun kontrolünde milli bir kilisenin varlığını savunduğu belirtilebilir. (Tannenbaum ve Schultz, 2007: 248).

SONUÇ

İngiltere'de dünyaya gelen Hobbes, dünyada gelmeden önce İngilizlere bir saldırı amacıyla yaklaşan İspanyol donanmasının ülke çapında yaydığı korku ile vaktinden evvel dünyaya gelmiştir. Çocukluktan başlayan korkunun etkileyici boyutları Hobbes'un özellikle devlet ve egemenlik kavramına bakış açısını önemli ölçüde etkilemiştir. Hobbes'un devlet ve egemenlik üzerine yazdığı metinlerde psikolojik yönüyle insanların sürekli kendilerinden daha güçlü ve kudretli bir egemenin varlığına ihtiyaç duyacağı ve ancak bu egemenin varlığı ile de barış ve güvenliğin sağlanacağını ileri sürmüştür.

Bu anlamda Hobbes, mutlak egemenin ve devletin gerekliliği olarak gördüğü ve insanların barış ve güvenliğe çok fazla ihtiyaç duyduğu bir doğa durumu betimlemesi yapmaktadır. Bu doğa durumu için Hobbes insanların birbirleriyle sürekli olarak bir savaş halinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu savaş halini sona erdirmenin ve barış ve güvenliği sağlamanın tek yolunu bireylerin haklarından vazgeçerek bir sözleşme ile bahsi geçen bu hakları bir egemene devretmeleri gerektiğini savunmuştur.

Hobbes, bu sözleşme ile yaratılan egemene Leviathan(devlet) ismini vermiştir. Bu noktada Hobbes'un egemenliğinin sözleşme ile yaratılan yapay bir egemenlik olduğu belirtilebilir. Hobbes bu egemenin en genel amacını bireysel güvenlik olarak belirtmiş ve sözleşme ile yaratılan Leviathan'ın egemenliğinin devleti oluşturan tüm kurumlar tarafından sınırlandırılmayacağını ileri sürmüştür. Onun için Leviathan'ın egemenliğinin sınırlandırılması, bir başka kuruma ve ya kişilere aktarılması devletin zayıflatılması ve bunun neticesinde de sonu olarak görülmektedir.

Leviathan'ın egemenliğinin tüm diğer kurumların egemenlik alanlarından üstün olduğu görüşü Hobbes'un karşısına din ve dine bağlı varlık gösteren ruhani egemenlik kavramını çıkartmaktadır. Diğer bir söylem ile Hobbes'un egemenini tehdit edecek unsurlar barındırdığını belirtebileceğimiz dini kişilerin, o dönem için kilisenin ve tarikatların varlığı konusu Hobbes'un dine bakışını inceleyeceğimiz noktaları oluşturmaktadır.

Hobbes dinin tanımlanması konusunu, insanların doğada meydana gelen her şeyin nedenlerini ve ilk nasıl ortaya çıktıklarını merak etmesi durumuna dayandırmaktadır. Merak ve başlangıcın bilinmemesi neticesinde insanlar üzerinde kaygı meydana gelmiş ve bu kaygı da gelecek kaygısı kavramı ile kavramsallaştırılarak dinlerin doğal nedeni olarak ileri sürülmüştür. Dinlerin amacını ise egemene ve yasalara itaat ve barış ve güvenliğin sağlanması olarak belirten Hobbes, dinin tanımlanmasından dinlerin nedenlerine değindiği süreçte, dinler için ruhani ve kutsal bir kaynaktan

ziyade dünyevi ve insana özgü nitelikler üzerinden bir tanımlamaya gittiği ve dini bireylerin içsel dünyalarından ibaret gördüğü belirtilebilir.

Bu doğrultuda Hobbes, dinin insanlar üzerindeki egemenliği olarak belirttiği ruhani egemen konusunu ele almakta sözleşme ile yaratılan egemen olarak cismani egemeni, ruhani egemen üzerinde bir konuma yerleştirmektedir. Bu durum için bir devlette iki farklı egemenin varlığı söz konusu olduğunda devletin zayıflayıp çökeceğini belirtmektedir. Ayrıca Hobbes özel de Papa genelde ise tüm ruhban sınıfının cismani egemen üzerinde hiçbir egemenliğinin olmadığını ileri sürmektedir.

Dinin ve dolayısıyla da ruhani egemenin kısıtlanıp bireylerin içsel dünyasına hapsedildiği bir din betimlemesi ön gören Hobbes, dışsal dünyada gerçekleşecek her olay ve durum için egemenliği cismani egemenin yetkisine bırakmaktadır. Bu doğrultuda kilise için de aynı öngörü mevcut durumdadır ve cismani egemenin yetkileri üzerinde kilisenin herhangi bir egemenliğinin söz konusu olmayacağını ileri sürmektedir.

Kilise bir ruhani egemen olarak ele alındığında vahiy konusunun insanlar üzerinde etkileyciliği ve bağlayıcılığı nedeniyle egemenlik yaratma potansiyeli olduğu düşünülebilir. Hobbes bu konuda vahiy için kimsenin net bir şekilde Tanrı'dan vahiy geldiğini bilemeyeceğini vurgulamış ve bunun sadece bir inançtan ileri gelebileceğini ve daha ötesinin bulunmayacağını belirtmiştir. Bu şekilde Hobbes, cismani egemenden beklenebilecek bir mucizenin de önünü kapatmıştır.

Kilisenin aforoz yetkisi içinde aforozun ancak bireyler üzerinde uygulanabileceğini belirterek sözleşme ile yaratılan cismani egemenin aforoz edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Hobbes diğer her konuda olduğu gibi bu konularda da cismani egemenini kilisenin bu egemenlik aracı olarak değerlendirilebilecek araçlarından muaf tutmakta ve cismani egemenin egemenliğinin sınırlanmasını sakıncalı bulmaktadır.

Hobbes günah kavramı içinde yasanın ihlali tanımlamasını getirmiş ve bu kavramın ruhani içeriğini boşaltarak kavrama cismani egemenin yasalarına uymama şeklinde bir çerçeve çizmiştir. Hobbes, diğer kurumlar gibi dini de devlete bağımlı kılarak âdete devletin yasalarını, Tanrı'nın emrini andıracak bir statüde sunmuştur. Görüldüğü üzere Hobbes, sözleşme ile yarattığı egemene herkesin herkesle savaş hali olarak ifade ettiği doğa durumuna tekrar dönmemek, barışı ve güvenliği tahsis etmek ve devletin sürekliliğini sağlamak amacıyla dinin dünyevi konumunun belirlenmesi ve bu konuma göre egemence kontrolünün sağlanması görevlerini yüklemektedir.

Tüm bu değinilenler ışığında Hobbes, din ve egemen devlet arasında dinin cismani egemenliği tehlikeye sokmaması için kontrol edilmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Dini devlet dışı bir otorite olarak betimleyen Hobbes bu gereklilik ile devleti ve egemenliği seküler bir anlayış ile tasvir etmiştir. Hobbes'un egemeni için tehdit unsuru potansiyeli bulunan din kurumu bu özelliği neticesinde Hobbes tarafından içi boşaltılmakta ve tüm dini kural ve yaptırımlar için egemene muafiyet tanınarak egemenin, egemenliğine zeval gelmemesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (1994). Kent Devletinden İmparatorluğa. Ankara: İmge Kitapevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2013). Batı'da Siyasal Düşünceler. 4. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. & Akal, C.B. & Köker, L. (1994). Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aubrey, J., & Clark, A. (1898). "Brief Lives": Chiefly of Contemporaries, Set Down by John Aubrey, Between the Years 1669 & 1696. First Edition, Oxford: Clarendon Press.
- Akad. M. (1974). "Machiavelli-Bodin ve Hobbes'ta Monarşi Anlayışı". İstanbul Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1-4, s. 553-587.
- Akad, M. & Dinçkol, B. V. & Bulut, N. (2014). Genel Kamu Hukuku, İstanbul: Der Yayınları.
- Akın, İ. (1993). Kamu Hukuku. 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Burgess, J. B. (1939) Introduction to the History of Philosophy. Second Edition. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Bury, J. (1978). Düşünce Özgürlüğünün Tarihi. (Çeviren: Durul Batu), 1. Baskı, İstanbul: Erdini Basım ve Yayınevi.
- Cevizci. A. (2009). Felsefe Tarihi. 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Gauthier, D. (1979). "Thomas Hobbes: Moral Theorist", The Journal of Philosophy, Cilt: 76, Sayı: 10, s. 547-559.
- Gökberk, M. (2002). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Göze, A. (2017). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. 17. Bası. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güriz, A. (1955). "Hobbes, Şahsiyeti ve Siyasi Fikirleri". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12 Sayı: 1-2, s. 289-315.
- Hançerlioğlu. O. (1980). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hill, C. (1997). 1640 İngiliz Devrimi. (Çeviren: Meyyir Kalaycıoğlu). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hobbes. T. (2007). Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti. (çev. Semih Lim). 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Malcoln, N. (1996). A Summary Biography of Hobbes.(edt. Tom Sorell) Cambridge: Cambridge University Press.
- Martınich, A. P. (2013). Thomas Hobbes, Çeviren: Akın Terzi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1983). Felsefeye Giriş. 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Okandan, R. (1976). Umumî Âmme Hukuku – Devletin Doğuşu Pozitif ve Teorik Gelişmesi Unsurları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Parkinson, C. N. (1976). Siyasal Düşüncenin Evrimi. (Çeviren: Mehmet Harmancı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Perez, Z. (2009). Hobbes and the Law of Nature. New Jersey: Princeton University Press.

Russel, B. (1948). History of Western Philosophy, London: Simon & Schuster Inc.

Sabine, G. H. (1959). A History of Political Theory. New York: Henry Holt and Company.

Salihpaşaoğlu, Y. Mutlak Monarşiye Laik Savunma: Tevratın Canavarı Leviathan. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62(3), s. 819-854.

Sarıca, M. (1980). 100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Savran, G. (1987). Sivil Toplum ve Ötesi Rausseau, Hegel, Marx. 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Saygılı, A. (2010). “Modern Devletin Çıplak Sureti”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 59, Sayı:1, s. 61-97.

Schmitt, C. (2008). The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes, Chicago: The University of Chicago Press.

Sommerville, J. P. (1992). “Thomas Hobbes: Political Ideas in Historical Context”, First Edition, London: Palgrave Macmillan Publishing.

Sunar, İ. (1999). Düşün ve Toplum. 3. Baskı, Ankara: Doruk Yayınları.

Şahin A. & Doğan A. (2017). “Genel kamu hukuku bağlamında Thomas Hobbes’u Yeniden Düşünmek: Burjuvazi ve Monark Yandaşlığı ya da Burjuvazi ve Monark “in” – Tanrı “out”. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:7, Sayı: 14, s. 333 – 253.

Şenel, A. (1991). Siyasal Düşünceler Tarihi. Kısaltılmış 3. Baskı. Ankara: V Yayınları.

Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2003). Invertors of Ideas: Introduction to Western Philosophy. Second Edition. Boston: Cengage Learnings Publications.

Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2007). Siyasi Düşünceler Tarihi. (Çeviren: Fatih Demirci), Ankara: Adres Yayınları.

Uslu, C. (2011). Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.

Weber, A. (1938). Felsefe Tarihi. (çev. H. Vehbi Eralp). İstanbul: Devlet Basımevi.

Zabunoğlu, Y. (1957). “Thomas Hobbes – Hayatı, Eserleri ve Hukuk Fikirleri – 1”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1-4, s. 219-240.